

## **K otázke rozdielneho vplyvu nezamestnanosti matky a otca na subjektívnu pohodu adolescentov**

Mária Šlěšková<sup>1</sup>, Iveta Nagyová<sup>1</sup>, Jitse P. van Dijk<sup>2</sup>

Ústav humanitných vied, Prírodovedecká fakulta, UPJŠ, Košice, Slovensko<sup>1</sup>

Ústav sociálnej medicíny, Lekárska fakulta, Univerzita Groningen, Holandsko<sup>2</sup>

Práca je jednou z najdôležitejších hodnôt človeka. Jej stratou dochádza k narušeniu istoty, ktorú človeku zamestnanie dáva a častým osobnostným problémom. Mnohé domáce i zahraničné výskumy poukázali na negatívny dopad nezamestnanosti na nezamestnaného človeka (napr. Buchtová, 2004, Šlěšková a kol. 2003, Hammarstrom a Janlert, 2002, Džuka, 2001, Hannan a kol. 1997). Je však veľmi dôležité si uvedomiť, že strata práce sa netýka len samotného človeka, ale ovplyvňuje celý rodinný systém (Schliebner a Peregoy, 1994). Veľmi citlivo reagujú na nezamestnanosť deti nezamestnaných. V predchádzajúcich výskumoch bol zistený vplyv nezamestnanosti rodičov na zníženie sebaúctu (Christoffersen, 1994), emocionálne problémy (Harland a kol., 2002), agresívne správanie (Isaranurug a kol., 2001) ale i zvýšené riziko úrazu (Stroem, 2002) a zvýšenú konzumáciu alkoholu (Lundborg, 2002) u ich detí rôznych vekových skupín.

Medzi najčastejšie sledované negatívne dôsledky nezamestnanosti patrí stres spôsobený nedostatkom financií. Nie všetky rodiny pri strate zamestnania niektorého z ich členov trpia chudobou, u všetkých však dôjde k významnému zníženiu finančných možností. Podľa Takeuchiho a Williamsa (1991) finančné ťažkosti môžu spôsobovať konflikty medzi partnermi a tie môžu neskôr vyústiť do otvorenej hostility medzi všetkými členmi rodiny. Adolescentom dávajú peniaze pocit kontroly nad životom, možnosť zúčastňovať sa rôznych sociálnych aktivít a patriť k skupine rovesníkov. Znížené finančné možnosti preto, podľa autorov, často vedú k sociálnej izolácii adolescenta a s ňou spojeným emocionálnym a zdravotným problémom.

Nezamestnanosť niektorého z rodičov však neznamená len zhoršenie finančnej situácie, ale i zmenu vzťahov v rodine, zvýšenie konfliktovosti, obavy z budúcnosti, zmenu postavenia rodiča v rodine ako i jeho stigmatizáciu v spoločnosti. Všetky tieto okolnosti vplyvajú na dieťa. Podľa Olafssona a Swenssona (1986) dieťa v rodine s nezamestnanými členmi je akýmsi „tichým trpiteľom“, na ktorého utrpenie sa neberie ohľad. Takéto dieťa má zníženú šancu vytvoriť si zdravý a zmysluplný život.

Pri sledovaní vplyvu nezamestnanosti rodičov na deti je dôležité rozlišovať medzi matkou a otcom, čo je častým nedostatkom predchádzajúcich výskumov. Je známe, že muži a ženy prežívajú nezamestnanosť rozdielne, pričom pre mužov je zážitok straty práce zväčša negatívnejší ako pre ženy. Waters a Moore (2002) uvádzajú tri možné príčiny. Po prvé, ženy sú počas nezamestnanosti menej finančne deprivované než muži. Okrem toho, muži často prežívajú pocit zlyhania a neschopnosti postarať sa materiálne o rodinu. Po druhé, nezamestnané ženy sú aktívnejšie pri hľadaní a vykonávaní alternatívnych rôl (napr. rola matky, ženy v domácnosti, priateľky), ktoré im pomáhajú chrániť osobnú identitu aj pri strate zamestnania. Po tretie, ženy častejšie využívajú sociálnu oporu zo strany svojho okolia, ktorá významne zmiernuje negatívne dôsledky nezamestnanosti. Významným pri vyrovnávaní sa so stratou práce je i fakt, že nezamestnanosť žien je spoločensky viac tolerovaná, ženy nepocitujú taký spoločenský tlak, aby sa zamestnali, čo im umožňuje lepšie sa so svojou pozíciou vyrovnáť.

Hlavným cieľom tohto príspevku je zmapovať vzťah nezamestnanosti otca a matky a subjektívnej pohody ich detí a zistiť nakoľko je tento vzťah ovplyvnený prežívaným finančným stresom.

Na základe teoretických a empirických poznatkov zhrnutých vyššie sme stanovili niekoľko výskumných hypotéz.

1. Predpokladáme, že nezamestnanosť otca bude mať negatívny vplyv na subjektívnu pohodu detí.
2. Predpokladáme, že nezamestnanosť matky nebude negatívne vplývať na subjektívnu pohodu detí.
3. Predpokladáme, že negatívny vplyv otcovej nezamestnanosti bude prítomný i v prípade, že bude kontrolovaný finančným stresom.

### **Výskumná vzorka**

Respondenti v našej štúdií boli oslovení dvoma spôsobmi. Prvú časť vzorky tvorí 1992 študentov prvých a tretích ročníkov 24 stredných škôl v Košickom kraji. Údaje boli zozbierané v zime 2002. Vzorka je stratifikovaná podľa pohlavia a typu stredných škôl.

Druhú časť našej výskumnej vzorky tvoria respondenti, ktorí sa zúčastnili druhej vlny longitudinálnej štúdie. Prvá vlna prebiehala v roku 1998 na stredných školách v Košickom kraji (Gecková, 2002). Respondentom, ktorí súhlasili s účasťou na druhej vlne výskumu a udali kontaktnú adresu, sme v Decembri 2002 zasielali poštou dotazníky spolu s ofrankovanou spiatočnou obálkou. Štyridsaťpäť a pol percenta z oslovených adolescentov nám zaslalo kompletne vyplnené dotazníky. Takýmto spôsobom sme získali odpovede od 844 absolventov všetkých typov stredných škôl.

Celková výskumná vzorka teda pozostáva z 2836 mladých ľudí vo veku 14 až 22 rokov (priemerný vek 17,7; 45,4 % mužov, 54,6 % žien).

### **Metodiky**

*Zamestnanosť rodičov.* Respondenti odpovedali na otázku, či je ich otec alebo matka zamestnaní alebo nezamestnaní. V prípade nezamestnanosti rodičov nás zaujímala i jej dĺžka (menej ako 3 mesiace, menej ako 6 mesiacov, menej ako 1 rok, viac ako rok). U dospelých ľudí sa nezamestnanosť v trvaní do jedného roka považuje za krátkodobú, nad jeden rok je to dlhodobá nezamestnanosť. Preto sme pri štatistickom spracovaní výsledkov pracovali s tromi kategóriami 1) zamestnaný, 2) krátkodobo nezamestnaný, 3) dlhodobo nezamestnaný; samostatne v prípade otca a matky.

*Subjektívna pohoda.* Subjektívna pohoda je často meraná pomocou jedno-položkových škál, ktoré sa líšia dizajnom a možnosťami odpovedí (McDowell a kol., 1996). V našom výskume sme použili sedem bodovú škálu pozostávajúcu z obrázkov tvárí vyjadrujúcich rôzne pocity (od radosti po smútok). Respondenti pomocou tejto škály odpovedali na otázku "Ako ste sa cítili za posledný rok?", pričom bod 1 znamená veľmi dobre, bod 7 veľmi zle.

*Vnímaný finančný stres.* Subjektívne prežívanie finančného stresu sme zisťovali pomocou metodiky odvodennej z dotazníka Hagquista (1998). Metodika pozostáva zo štyroch otázok týkajúcich sa neschopnosti v poslednom čase vykonať určitú činnosť (ísť von s priateľmi, športovať, ísť na diskotéku a kúpiť si oblečenie) z dôvodu nedostatku peňazí (napr. Stalo sa vám v poslednom čase, že ste nemali dosť peňazí na to, aby ste si mohli kúpiť oblečenie, ktoré ste chceli?). Možnosti odpovedí boli áno / nie.

*Rodinný blahobyt.* Túto metodiku, ako indikátor spotrebiteľskej a materiálnej deprivácie, použili vo svojich výskumoch Currie a kol. (2000). Metodika je zložená zo štyroch otázok. Prvé tri otázky sú zamerané na rodinné vlastníctvo auta, telefónu a počítača. Štvrtá otázka sa týka bývania vo vlastnej izbe. Faktorová analýza však ukázala nízku koreláciu štvrtej položky s predchádzajúcimi, preto sme ju vylúčili z ďalších analýz.

### Štatistické analýzy

Informácie získané z dotazníkov, sme analyzovali pomocou štatistického programu SPSS, verzia 10.1. Vplyv nezamestnanosti otca a matky na subjektívnu pohodu detí sme zisťovali použitím viacnásobnej regresnej analýzy. Všetky analýzy boli adjustované vekom respondentov, aby bol kontrolovaný vplyv veku na subjektívnu pohodu.

### Výsledky

Deskriptívne charakteristiky našej výskumnej vzorky sú uvedené v Tabuľke 1. Viac než 80 % otcov i matiek respondentov bolo v čase nášho výskumu zamestnaných. Necelých 5 % bolo krátkodobo nezamestnaných a 9 % otcov a viac ako 14 % matiek bolo dlhodobo nezamestnaných. Väčšina rodičov, otcov i matiek, mala ukončené stredoškolské vzdelanie s maturitou. Viac ako štvrtina respondentov uviedla, že z dôvodu nedostatku peňazí nemohli ísť na diskotéku alebo športovať, takmer 40 % nemalo dosť peňazí na posedenie s priateľmi a viac než polovica respondentov si z finančných dôvodov nemohlo kúpiť oblečenie, ktoré chceli. 40 % rodín respondentov nevlastní počítač, viac ako tretina auto, ale len necelých 6 % rodín nevlastní telefón. V priemere hodnotili respondenti svoju subjektívnu pohodu na sedem bodovej škále medzi 2. a 3. bodom.

Tabuľka 1: Deskriptívne charakteristiky vzorky

<i>rod</i>	chlapci	45,4 %
	dievčatá	54,6 %
<i>vek</i>		17,68
	priemerný vek	(SD 1,61)
<i>otec</i>	zamestnaný	86,7 %
	krátkodobo nezamestnaný	4,3 %
	dlhodobo nezamestnaný	9,0 %
<i>matka</i>	zamestnaná	81,0 %
	krátkodobo nezamestnaná	4,9 %
	dlhodobo nezamestnaná	14,2 %

<i>Finančný stres (nedostatok peňazí na)</i>	
diskotéku (% áno)	26,4 %
šport (%áno)	25,5 %
oblečenie (%áno)	53,9 %
posedenie s priateľmi (% áno)	34,9 %
<i>Rodinný blahobyť (má vaša rodina)</i>	
auto (% nie)	32,6 %
telefón (% nie)	5,8 %
počítač (% nie)	40,1 %
<i>Subjektívna pohoda</i>	
	2,69
priemerné skóre	(SD 1,28)

Údaje sme analyzovali zvlášť pre otcov a pre matky. Takto budú prezentované i nasledujúce výsledky. Prvým krokom bola regresná analýza, v ktorej závislou premennou bola subjektívna pohoda a nezávislou premennou zamestnanosť otca. Ako môžeme vidieť v tabuľke 2, dlhodobá nezamestnanosť otca mala signifikantný vplyv na subjektívnu pohodu detí. Deti, ktorých otcovia boli dlhodobo nezamestnaní, mali významne horšiu subjektívnu pohodu ako deti zamestnaných otcov. Takýto vzťah sme však nezistili v prípade, keď otec bol krátkodobo nezamestnaný. V druhom kroku boli do modelu pridané ako nezávislá premenná i otázky týkajúce sa prežívaného finančného stresu respondentov. Pridaním týchto premenných do modelu sa znížil regresný koeficient, avšak dlhodobá nezamestnanosť otca zostala významným prediktorom horšej subjektívnej pohody. Podobné výsledky sme získali i po pridaní otázok o rodinnom blahobyte do tretieho modelu. To znamená, že deti dlhodobo nezamestnaného otca majú horšiu subjektívnu pohodu ako deti zamestnaného otca bez ohľadu na to, či tá ktorá skupina rodín prežíva, alebo neprežíva významné finančné ťažkosti.

Tabuľka 2: Výsledky regresných analýz, závislá premenná subjektívna pohoda \*

		B	sig
<i>model 1</i>			
Otcova zamestnanosť/ nezamestnanosť	zamestnaný	ref.	
	krátkodobo nezamestnaný	0,123	0,301
	dlhodobo nezamestnaný	0,469	<b>0,000</b>
<i>model 2</i>			
Otcova zamestnanosť + finančný stres	zamestnaný	ref.	
	krátkodobo nezamestnaný	0,065	0,579
	dlhodobo nezamestnaný	0,401	<b>0,000</b>
<i>model 3</i>			
Otcova zamestnanosť + finančný stress + rodinný blahobyť	zamestnaný	ref.	
	krátkodobo nezamestnaný	0,038	0,750
	dlhodobo nezamestnaný	0,356	<b>0,000</b>

\* všetky modely sú kontrolované pre vek respondentov

ref. – referenčná skupina

B – regresný koeficient

V tabuľke 3 sú uvedené regresné koeficienty a štatistické významnosti vplyvu nezamestnanosti matky na subjektívnu pohodu detí. Ako môžeme vidieť, krátkodobá ani dlhodobá nezamestnanosť matky nemá významný vplyv na zhoršenie subjektívnej pohody detí. Z toho dôvodu sme nepristúpili k testovaniu ďalších regresných modelov vzťahujúcich sa k finančnému stresu a rodinnému blahobytu.

Tabuľka 3: Výsledky regresných analýz, závislá premenná subjektívna pohoda \*

		B	sig
<i>model 1</i>			
matkina zamestnanosť/ nezamestnanosť	zamestnaná	Ref.	
	krátkodobo nezamestnaná	0,177	0,115
	dlhodobo nezamestnaná	0,062	0,367

\* model je kontrolovaný pre vek respondentov

ref. – referenčná skupina

B – regresný koeficient

## Diskusia a záver

Dlhodobá nezamestnanosť otca mala negatívny vplyv na subjektívnu pohodu detí v našej vzorke. Toto zistenie je v súlade s našimi predpokladmi. Rovnako predpoklad, že matkina nezamestnanosť nebude negatívne vplývať na subjektívnu pohodu detí, sme potvrdili. Podobné výsledky uvádzajú Piko a Fitzpatrick (2001). Zistili, že nezamestnanosť otca má negatívny dopad na zdravie detí, zatiaľ čo nezamestnanosť matky má vplyv skôr pozitívny. Autori to odôvodňujú tým, že nezamestnanosť umožňuje matke venovať viac času starostlivosti o deti a domácnosť, čo môže byť v konečnom dôsledku pre deti prospešné.

Zaujímavým zistením je, že hoci náhla strata zamestnania je veľmi stresujúcou udalosťou pre celú rodinu, krátkodobá nezamestnanosť rodičov neovplyvnila subjektívnu pohodu detí v našom výskume. Jones (1988) v tejto súvislosti upozorňuje, že aktuálna kríza môže byť pre rodinu istým spôsobom pozitívnym zážitkom, pretože dokáže členov rodiny zblížiť. Podľa neho až chronický stres spôsobuje konflikty.

V minulých výskumoch bola značná pozornosť venovaná finančnému stresu počas nezamestnanosti. Finančné ťažkosti boli považované za najvýznamnejší stresor v tomto období. Podľa našich zistení je však negatívny vplyv nezamestnanosti otca na subjektívnu pohodu detí prítomný i vtedy, keď je kontrolovaný prežívaným finančným stresom, ako i rodinným blahobytom. To naznačuje, že pre adolescentov je počas nezamestnanosti rodičov stresujúcim nielen nedostatok financií a materiálneho zabezpečenia rodiny, ale i mnohé iné situácie, ktoré strata zamestnania zo sebou prináša, ako zvýšená miera konfliktovosti v rodine, oslabenie rodičovskej opory, zmena postavenia rodiča v rodine i jeho stigmatizácia v spoločnosti.

Nezamestnanosť je vážnym problémom súčasnej spoločnosti. Naša práca poukazuje na to, že jej dôsledky nenesú len samotní nezamestnaní, ale v značnej miere i ich rodinní príslušníci, najmä ak ide o dlhodobú nezamestnanosť otca rodiny. Tento fakt treba brať do úvahy pri poradenskej práci s ľuďmi, ktorí stratili zamestnanie.

*Táto práca bola realizovaná vďaka podpore z grantov APVT-20-028802 a VVGS/008/2004/HU.*

## Literatúra:

- Buchtová, B. Kvalita života dlouhodobě nezaměstnaných. *Československá psychologie*, 48, 2004, 121-135 .
- Christoffersen, M.N. A follow-up study of longterm effects of unemployment on children: Loss of self-esteem and self-destructive behavior among adolescents. *Childhood*, 2, 1994, 212-220.
- Currie C.; Hurrelmann K.; Settertobulte W. Health and health behaviour among young people. Health behaviour in school-aged children: A WHO cross-national study (HBSC). International report. *WHO Policy Series: Health policy for children and adolescents*, issue 1. Copenhagen. 2000.
- Džuka, J. Psychosociálna a ekonomická potreba práce u nezamestnanej mládeže a subjektívna pohoda. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 36, 2001, 311 - 328.
- Gecková, A. *Inequality in health among Slovak adolescents*. Michalovce : PeGas, 2002.
- Hagquist, C.E.I. Economic stress and perceived health among adolescents in Sweden. *Journal of Adolescent Health*, 22, 1998, 250 - 257.
- Hammarstrom, A.; Janlert, U. Early unemployment can contribute to adult health problems: Results from a longitudinal study of school leavers. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 56, 2002, 624-630.
- Hannan, D.F.; O'Rian, S.; Whelan, Ch.T. Youth unemployment and psychological distress in the Republic of Ireland. *Journal of Adolescence*, 20, 1997, 307-320.
- Harland, P.; Reijneveld, S.A.; Brugman, E.; Verloove-Vanhorick, S.P.; Verhulst, F.C. Family factors and life events as risk factors for behavioural and emotional problems in children. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 11, 2002, 176-184.
- Isaranurug, S.; Nitirat, P.; Chauyong, P.; Wongarsa, C. Factors relating to the aggressive behavior of primary caregiver toward a child. *Journal of the Medical Association of Thailand*, 84, 2001, 1481-1489.
- Jones L.P. The effect of unemployment on children and adolescents. *Children and Youth Service Review* 10, 1998, 199-215.
- Lundborg, P. Young people and alcohol: an econometric analysis. *Addiction*, 97, 2002, 1573-1582.
- McDowell, I.; Newell C. *Measuring health. A guide to rating scales and questionnaires*. Oxford University Press, New York. 1996.
- Olafsson, O.; Svensson, P.G. Unemployment-related lifestyle changes and health disturbances in adolescents and children in the Western countries. *Social Science and Medicine*, 22, 1986, 1105-1113.
- Piko, B.; Fitzpatrick, K.M. Does class matter? SES and psychosocial health among Hungarian adolescents. *Social Science and Medicine*, 53, 2001, 817 - 830.
- Schliebner, C.T.; Peregoy, J.J. Unemployment effects on the family and the child: Interventions for counselors. *Journal of Counseling & Development*, 72, 1994, 368-372.
- Stroem, S. Keep out of the reach of children: Parental unemployment and children's accident risks in Sweden 1991-1993. *International Journal of Social Welfare*, 11, 2002, 40-52.

Šléšková, M.; Madarasová; Gecková, A.; van Dijk, J.P. Nezamestnanosť a zdravie absolventov stredných škôl – prvé výsledky výskumu. In: Sarmány Schuller (Ed). *Práca a jej kontexty : Psychologické dni, Trenčín, 17.-19.9. 2003 : zborník príspevkov*. Bratislava: Stimul, 2003, 261-265.

Takeuchi, D.T.; Williams, D.R. Economic stress in the family and children's emotional and behavioural problems. *Journal of Marriage and the Family*, 1991, 53, 1031 – 1041.

Waters, L.E.; Moore K.A. Predicting self-esteem during unemployment: the effect of gender, financial deprivation, alternate roles and social support. *Journal of Employment Counseling* 39, 2002, 171 – 189.

---

Mária ŠLÉŠKOVÁ, Mária; NAGYOVÁ, Iveta; van DIJK, Jitse P. K otázke rozdielneho vplyvu nezamestnanosti matky a otca na subjektívnu pohodu adolescentov. In HELLER, Daniel; PROCHÁZKOVÁ, Jana; SOBOTKOVÁ, Irena (ed.). *Psychologické dny 2004 : Svět žen a svět mužů : polarita a vzájemné obohacování : sborník příspěvků z konference Psychologické dny, Olomouc 2004*. Olomouc : Universita Palackého v Olomouci, 2005. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica, Psychologica 35 - suppl. Plný text příspěvku o rozsahu 7 s. je dostupný na přiloženém CD-ROM. ISBN 80-244-1059-1.